

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

ОРЛОВА ОЛЕКСАНДРА ВІКТОРІВНА

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи на здобуття наукового ступеня
магістра публічного управління

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним із ключовим аспектів соціально-економічної політики держави є проблема організації системи пенсійного забезпечення. Перші системи пенсійного забезпечення було запроваджено більш ніж сто років тому і відтоді неодноразово реформовано. Однак, на сучасному етапі розвитку більшість країн світу знову зіштовхнулись із проблемою удосконалення та реформування власних пенсійних систем. Поштовхом до чергового реформування стали демографічні чинники, які при попередніх реформах не було враховано.

Головною характеристикою демографічної ситуації у багатьох розвинених країнах є уповільнення зростання чисельності працездатного населення, або навіть його скорочення. Також у світі спостерігається збільшення тривалості життя при скороченні народжуваності. Саме цей чинник призводить до дисбалансу внесків і виплат. Більшість країн світу розпочали черговий етап реформи пенсійної системи через старіння населення, що за прогнозами науковців, стане головним викликом для більшості країн в найближче десятиліття.

Процес реформування пенсійної системи в Україні далекий від свого завершення. Значне число питань досі не мають законодавчо встановленого рішення. Саме тому актуальним є дослідження міжнародного досвід розвитку пенсійної системи та використання його в сучасних українських реаліях.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей механізмів функціонування, способів організації та реформування пенсійних систем світу.

Окреслена мета зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**:

- охарактеризувати стан наукової розробки проблеми та визначити джерельну базу дослідження;
- розкрити поняття та сутність пенсійної системи;
- дослідити класифікацію і типологію пенсійних систем;
- показати пенсійні фонди як інструмент реалізації пенсійних систем в країнах світу;
- обґрунтувати досвід побудови та реформування пенсійної системи в зарубіжних країнах та запропонувати шляхи впровадження цього досвіду в Україні.

Об`єктом дослідження є міжнародний досвід державної пенсійної політики.

Предметом дослідження є особливості міжнародного досвіду розвитку пенсійних систем і можливість його використання в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи. Так, структурно-функціональний та системний аналіз дали змогу всебічно вивчити поняття та сутність пенсійної системи. Логіко-семантичний метод, методи сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного дали змогу проаналізувати різні класифікації та типології пенсійних систем в країнах світу. Системно-аналітичний метод був використаний для аналізу законодавчих актів та нормативних документів.

Серед конкретно наукових методів було використано історичний метод, що дав можливість відстежити досвід побудови та реформування пенсійної системи в зарубіжних країнах.

Також, в роботі широко використовується комплексний підхід до методології

дослідження, коли методи, які застосовуються, доповнюють один одного, дозволяють розглядати досліджувані процеси і явища в їх єдності й різноманітності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі виявлені особливості й механізми міжнародного досвіду розвитку пенсійних систем і можливість його використання в Україні.

Основні положення дослідження, що визначають наукову новизну одержаних результатів, полягають в наступному:

- уточнено поняття пенсійна система», під яким варто розуміти, систему взаємопов'язаних і взаємодіючих фінансових джерел, сукупність, державних та недержавних інститутів, діючих в межах закону й мають на меті надання громадянам країни матеріального забезпечення, як у вигляді пенсії так і у вигляді додаткових до загальнообов'язкового пенсійного страхування пенсійних виплат;

- визначено, що міжнародний досвід реформування пенсійних систем показує, що в період реформування пенсійної системи (перехід від старої до нової) збільшується відрахування, як від працюючих робітників так і від роботодавців, тому що вони направляються, як до солідарної так і накопичувальної систем одночасно;

- запропоновано напрями впровадження світового та європейського досвіду реформування пенсійної системи в Україні шляхом створення додаткових професійних пенсійних систем для працівників організацій; звільнення від прямого оподаткування інвестиційного доходу професійних пенсійних фондів; забезпечення регулювання, контролю і прозорості роботи недержавних пенсійних фондів та прийняття необхідних законодавчих актів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретичних висновків, розробок і практичних результатів дослідження для подальшого науково-теоретичного обґрунтування механізмів функціонування, способів організації та реформування пенсійних систем світу; у навчальному процесі при підготовці студентів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінки, з яких 85 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та основні завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення виконаної роботи. Наведено результати апробації основних положень та особистий внесок автора дослідження.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження міжнародного досвіду розвитку пенсійної системи» охарактеризовано стан наукової розробки та джерельну базу дослідження, розкрито поняття та сутність принципів пенсійної системи.

Підрозділ 1.1. «Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження» присвячений аналізу стану наукової розробки проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці.

Аналіз стану наукової розробки досліджуваної проблеми показав, що в сучасній науці проблема розвитку пенсійних систем в різних країнах світу розкрито досить

грунтовно. Однак, більшість досліджень розкривають або теоретичні аспекти, або містять критику та визначають недоліки тієї чи іншої пенсійної системи. Об'єктивних, комплексних робіт щодо тенденцій розвитку пенсійних систем у світі та можливостей використання позитивного досвіду реформування пенсійних систем в Україні є досить небагато. Саме ці обставини визначили вибір теми магістерської роботи, об'єкта, предмета та мети дослідження.

Джерельна база дослідження охоплює значне коло джерел. Матеріали, використані при написанні роботи, умовно можуть бути поділені на кілька груп. Перша група джерел – акти національного законодавства (закони України, укази та розпорядження Президента України, постанови Кабінету міністрів України, інші законодавчі акти щодо організації виборчого процесу в Україні). До другої групи джерел відносяться нормативно-правові акти міжнародних організацій та урядів зарубіжних країн.

Третю групу складають інформаційні повідомлення офіційних сайтів органів влади. До четвертої групи джерел увійшли публікації ЗМІ щодо особливостей функціонування та реформування пенсійних систем в різних країнах світу.

У підрозділі 1.2. «Поняття та сутність пенсійної системи» розкрито сутність ключових категорій дослідження.

З'ясовано, що пенсійна система являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих фінансових джерел, сукупність, державних та недержавних інститутів, діючих в межах закону й мають на меті надання громадянам країни матеріального забезпечення, як у вигляді пенсії так і у вигляді додаткових до загальнообов'язкового пенсійного страхування пенсійних виплат.

Пенсійна система має перед собою низку завдань. Завданнями пенсійної системи є:

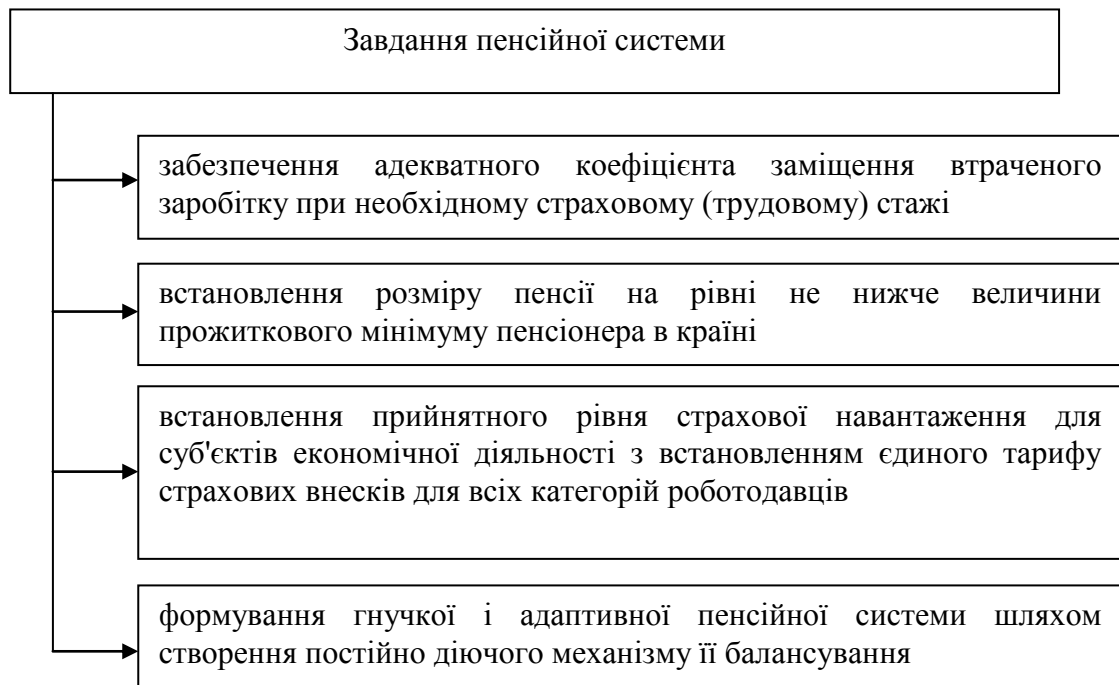


Рис. 1.1. Завдання пенсійної системи

Вивчення міжнародного досвіду реформування пенсійних систем дозволяє зробити висновок, що пенсійна система є складовою політики соціального захисту населення.

Держава в цьому випадку лише гарантує громадянам наявність мережі, як державних, так і приватних установ і інституцій, що займаються пенсійним забезпеченням, та контроль за їх діяльністю. Також вивчення досвіду реформування пенсійних систем в світі показує, що в період реформування пенсійної системи в країні (перехід від старої до нової) збільшується відрахування, як від працюючих робітників так і від роботодавців, тому що вони направляються, як до солідарної так і накопичувальної систем одночасно.

У другому розділі «Механізм функціонування та способи організації пенсійних систем світу» проаналізовано класифікацію і типологію пенсійних систем та охарактеризовано пенсійні фонди як інструмент реалізації пенсійних систем в країнах світу.

У підрозділі 2.1. «Класифікація і типологія пенсійних систем» встановлено, що в основу ієрархії правового забезпечення принципу гласності і публічності діяльності органів судової влади покладено Конституцію України.

Відзначено, що країни, в яких діють накопичувальні принципи розподільчої системи, йдуть по шляху подальшого розширення діапазону поширення даних механізмів, за допомогою збільшення вмісту накопичувальної складової в єдиній пенсії. Однак є й зворотні приклади. Так, наприклад, Аргентина, перейшла в 1994 році повністю на накопичувальну схему пенсійного забезпечення, відмовилася від неї в 2004 році. Причиною того послужив той факт, що одночасне використання механізмів розподільного і накопичувального забезпечення стає перешкодою для подальшої реалізації даної моделі пенсійного забезпечення.

У липні 2017 року група народних депутатів України внесла проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування» (№6677 від 10.07.2017 року), що має на меті запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи (другого рівня) з січня 2019 року. Робочі групи під проводом Міністерства соціальної політики (МСП) України й Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) розпочали активну роботу над виконанням поставлених завдань.

Встановлено, що на практиці існує велика кількість різних типів пенсійних систем і їх комбінацій. При цьому, як доводить дослідження, пенсійна система повинна відповідати рівню і стійкості економічного розвитку країни, її масштабами, традицій, накопиченому досвіду соціального забезпечення, ступеня організованості найманих працівників, інституційному розвитку пенсійного забезпечення.

У підрозділі 2.2. «Пенсійні фонди як інструмент реалізації пенсійних систем в країнах світу» висвітлено особливості функціонування державних та недержавних пенсійних фондів у країнах світу.

З'ясовано, що пенсійний фонд - це цільовий позабюджетний фонд, який здійснює виплати пенсій по старості, соціальних пенсій по інвалідності або пенсій у разі втрати годувальника. Пенсійні фонди діляться на державні пенсійні фонди і недержавні пенсійні фонди в залежності від того, яка компанія здійснює управління пенсійним фондом. Величина накопичень пенсійного фонду в ряді країн (Нідерланди, Ісландія, Швейцарія) перевищує обсяги національних ВВП.

Державне регулювання недержавних пенсійних фондів відіграє важливу роль в їх становленні. Недержавна пенсійна система не змогла б досягти національного масштабу,

якби держава не встановила чіткі критерії в цій сфері. Досить вдалим прикладом функціонування та державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів є США.

У третьому розділі «**Особливості реформування пенсійних систем в сучасному світі**» розкрито досвід побудови та реформування пенсійної системи в зарубіжних країнах, досліджено пенсійні реформи в країнах Європейського Союзу та визначено шляхи їх впровадження в Україні.

У підрозділі 3.1. «*Досвід побудови та реформування пенсійної системи в зарубіжних країнах*» виявлено, що світовий досвід реформування пенсійних систем демонструє, що більшість реформ Досвід побудови та реформування пенсійної системи в більшості зарубіжних країн світу показує, що є три шляхи реформування власних пенсійних систем:

перший: реформа пенсійної системи шляхом модернізації діючої розподільної пенсійної системи без введення накопичувальних схем;

другий: шляхом переходу до накопичувальних схем і різкого обмеження або відмови від розподільчого компонента;

третій: шляхом прийняття того чи іншого змішаного варіанту, що означає поєднання розподільчих і накопичувальних компонентів.

У підрозділі 3.2. «*Пенсійні реформи в країнах Європейського Союзу: шляхи впровадження в Україні*» доведено, що країни ЄС або перейшли на трирівневу накопичувальну систему або трансформували розподільчу систему. Тому в нашій країні варто розвивати систему накопичувального пенсійного забезпечення (другого рівня пенсійного страхування), яка буде частковою заміною солідарній системі, та за рахунок капіталізації внесків зменшити фінансове навантаження на майбутніх платників.

Для України цікавим є досвід реформування пенсійної системи у Польщі. Ця країна обрала шлях створення трирівневої розподільчої пенсійної системи у поєднанні із зменшення пенсійного віку. На відміну від інших країн ЄС, Польща дещо змінила план реформування – та пішла шляхом зменшення пенсійного віку для своїх громадян через залучення до роботи трудових мігрантів з України та Білорусі.

В нашій країні варто розвивати систему накопичувального пенсійного забезпечення (другого рівня пенсійного страхування), яка буде частковою заміною солідарній системі, та за рахунок капіталізації внесків зменшити фінансове навантаження на майбутніх платників.

Для України є корисним досвід реформування пенсійних систем в країнах ЄС. Зокрема, слід звернути увагу на досвід Польщі, яка знизила віковий поріг виходу на пенсію, зважаючи на тривалість життя в країні (в Україні збільшення пенсійного віку негативно сприймається суспільством, та не є цілком виправданим, адже тривалість життя українців менша за тривалість життя громадян країн-членів ЄС).

ВИСНОВКИ

У **висновках** узагальнено головні результати магістерського дослідження.

На підставі здійсненого дослідження сформульовано такі основні висновки і рекомендації.

1. З'ясовано, що сьогодні велика кількість науковців досліджують сутність та типи пенсійних систем, аналізують світову практику організації та реформування систем

пенсійного забезпечення. Однак, об'єктивних, комплексних робіт щодо тенденцій розвитку пенсійних систем у світі та можливостей використання позитивного досвіду реформування пенсійних систем в Україні є досить небагато. Саме ці обставини визначили вибір теми магістерської роботи, об'єкта, предмета та мети дослідження.

2. Встановлено, що під поняттям «пенсійна система» слід розуміти, систему взаємопов'язаних і взаємодіючих фінансових джерел, сукупність, державних та недержавних інститутів, діючих в межах закону й мають на меті надання громадянам країни матеріального забезпечення, як у вигляді пенсії так і у вигляді додаткових до загальнообов'язкового пенсійного страхування пенсійних виплат.

Пенсійну систему не можна розглядати як державну благодійність, яка має на меті запобігти бідності громадян в старості. Система пенсійного забезпечення створюється задля побудови ефективного механізму фінансування пенсій, які гарантують підтримання гідного рівня життя громадян країни в старості і забезпечення більшої соціальної справедливості.

Ключовими завданнями, що стоять перед будь-якою системою пенсійного забезпечення, є забезпечення для громадян відповідного віку гарантованого доходу після виходу на пенсію, щоб припинення участі в трудовому процесі не означало автоматичного зниження життєвого рівня; захист людей пенсійного віку від зростаючих ризиків, пов'язаних з різними соціальними і економічними, а також моральними і фізичними факторами.

3. З'ясовано, що в чистому вигляді той чи інший тип пенсійної системи не присутні ні в одній країні, вони перегукуються і доповнюють один одного.

Пенсійна система, яка ґрунтується на накопичувальних принципах, відзначається більшою стійкістю, менш залежна від демографічних ризиків і більше відповідає економіко-демографічним вимогам, аніж розподільна система. Однак, ці переваги не роблять її абсолютно ефективною у реалізації цілей пенсійної політики держави. Саме це призвело до необхідності запровадження змішаної (розподільчо-накопичувальної) системи через поєднання двох основних моделей пенсійного забезпечення. Змішана система характеризується тим, що в ній передбачені обов'язкова пенсія всім непрацюючим, що виплачується за рахунок внесків працюючих членів суспільства, і додаткова пенсія, що утворюється за рахунок інвестування певної частини внесків на фінансових ринках.

У більшості розвинених країн пенсійна система сьогодні є трирівневою: 1-й рівень - обов'язкова державна система; 2-й рівень - обов'язкова накопичувальна система, в якій пенсія залежить від коштів, накопичених на індивідуальних рахунках пенсіонерів, і інвестиційних доходів; і 3-й рівень - добровільне приватне пенсійне страхування.

4. Виявлено, що пенсійні фонди, які є, по суті, інструментом реалізації пенсійного забезпечення, займають пріоритетне місце в структурі пенсійної системи. На сучасному етапі у країнах світу створено досить багато пенсійних фондів різних типів. Світова практика довела, що більш прогресивним способом акумулювання пенсійних накопичень є приватні пенсійні фонди.

Приватні пенсійні фонди найбільш поширені у США, де ринок цінних паперів є найбільш розвиненим. Саме це дозволяє пенсійним фондам здійснювати ефективні вкладення грошових коштів і забезпечувати виплати пенсій. В європейських країнах стратегія пенсійних фондів відрізняється від американської. В Європі, через розвиток

кредитної системи по відношенню до ринку цінних паперів, пенсійні фонди практикують венчурне фінансування (поряд з вкладеннями в цінні папери), а кошти інвестують переважно в облігації, а не в акції. У багатьох європейських країнах не дуже розвинена акціонерна форма власності. Також важливою особливістю європейських країн є відсутність в деяких державах (наприклад, в Німеччині) класичних пенсійних фондів і розвиток приватного страхування щодо забезпечення старості у формі укладення договорів про пенсійне страхування.

5. Доведено, що більшість країн світу розпочали реформування власних пенсійних систем з 1980-х років. Деякі країни розпочали реформування шляхом підвищення пенсійного віку (Німеччина, Греція, Італія, Португалія, Великобританія), встановлення мінімального терміну роботи, необхідного для отримання повної пенсії (Німеччина, Греція, Італія). Також більшість країн посилили умови раннього виходу на пенсію (Франція, Німеччина). Відношення середньої пенсії до зарплат було знижено за рахунок введення більш жорстких механізмів індексації (Австрія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Голландія). Відбувається скорочення періоду, протягом якого більш тривала робота передбачає збільшення бази майбутніх пенсійних виплат (Австрія, Фінляндія, Франція, Італія, Голландія, Португалія, Великобританія), скорочуються пенсійні привілеї зайнятих в державному секторі (Фінляндія, Греція, Італія, Португалія).

Системи обов'язкових накопичувальних індивідуальних пенсійних рахунків стрімко поширювалися світом із 1990-х років і до самого початку глобальної фінансової кризи 2008 року. Але після 2008 року ситуація зазнала докорінних змін. Приватне пенсійне забезпечення тепер відступає, а державні пенсійні системи проходять переоцінку.

На підставі висновку про необхідність використання зарубіжного досвіду в реалізації української пенсійної реформи можна запропонувати конкретні напрями подальшого реформування, покликані збільшити ефективність пенсійної системи в Україні і наблизити її до загальносвітових стандартів:

- створити додаткові професійні пенсійні системи для працівників організацій;
- звільнити від прямого оподаткування інвестиційного доходу професійні пенсійні фонди, забезпечити регулювання, контроль і прозорість недержавних пенсійних фондів, прийняти необхідні законодавчі акти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ

1. Орлова О.В. Державне регулювання недержавних пенсійних фондів у США / О.В. Орлова // XXIII Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання - 2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти». Миколаїв, Україна, 16-20 листопада 2020 р. Тези. – Миколаїв, 2020. – С. 68- 69.

АНОТАЦІЇ

Орлова О.В. Міжнародний досвід розвитку пенсійної системи. – На правах рукопису.

Магістерську роботу присвячено розкриттю особливостей міжнародного досвіду

розвитку пенсійної системи і можливість його використання в Україні. З'ясовано стан наукової розробленості проблеми та джерельну базу дослідження. Розкрито поняття та сутність пенсійної системи. Досліджено класифікацію і типологію пенсійних систем. Проаналізовано пенсійні фонди як інструмент реалізації пенсійних систем в країнах світу. Також у роботі обґрунтовано досвід побудови та реформування пенсійної системи в зарубіжних країнах та запропоновано шляхи впровадження цього досвіду в Україні. Запропоновано напрями впровадження світового та європейського досвіду реформування пенсійної системи в Україні шляхом створення додаткових професійних пенсійних систем для працівників організацій; звільнення від прямого оподаткування інвестиційного доходу професійних пенсійних фондів; забезпечення регулювання, контролю і прозорості роботи недержавних пенсійних фондів та прийняття необхідних законодавчих актів.

Ключові слова: пенсійна система, пенсія, реформування, пенсійний фонд, пенсійні внески, солідарна пенсійна система, накопичувальна пенсійна система

Orlova O.V. International experience in the development of the pension system. - On the rights of the manuscript.

The master's thesis is devoted to the disclosure of the peculiarities of the international experience of the pension system development and the possibility of its use in Ukraine. The state of scientific development of the problem and the source base of the research are clarified. The concept and essence of the pension system are revealed. The pension system cannot be seen as a state charity aimed at preventing poverty in old age. The pension system is created to build an effective mechanism for financing pensions, which guarantee the maintenance of a decent standard of living for the country's citizens in old age and ensure greater social justice. The classification and typology of pension systems are studied. In most developed countries, the pension system today is three-tier: Level 1 - a mandatory state system; Level 2 - mandatory accumulative system, in which the pension depends on the funds accumulated in the individual accounts of retirees and investment income; and Level 3 - voluntary private pension insurance. Pension funds as a tool for implementing pension systems in the world are analyzed. The paper also substantiates the experience of building and reforming the pension system in foreign countries and suggests ways to implement this experience in Ukraine. The directions of introduction of the world and European experience of reforming of pension system in Ukraine by creation of additional professional pension systems for employees of the organizations are offered; exemption from direct taxation of investment income of professional pension funds; ensuring regulation, control and transparency of the work of private pension funds and the adoption of the necessary legislation.

Key words: pension system, pension, reform, pension fund, pension contributions, solidary pension system, accumulative pension system